

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՅՈՒՆԱՏԱՌ-ՀԱՅԵՐԷՆ

ԾԱԾԿԱԳՐԻ ՎԵՐԾԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ծածկագրուած է հետեւեալ տեքստը.

ա) «Պրատոնի: Վասն զի անձամբ ան-
ձին յաղթելն Բան զամենայն յաղթութիւն ա-
ռաջին եւ Բաջ Է»:— Այս նախադասու-
թեան մէջ ծածկագրողը, կամ գուցէ և
ընդօրինակողը, մի տառասխալ է արել —
«անձամբ» բառը ծածկագրել է «ամձամբ»
ձեւով: Նախադասութիւնը, ինչպէս պարզ
երեւում է, վերցուած է Պլատոնից և յիշ-
ւած է նրա անունը՝ «Պլատոն»: Հաւանա-

հատել է և չի բերել ծածկագրողը, նա-
խադասութիւնը կարելի է թարգմանել հե-
տեւեալ ձեւով. «Ինքդ քեզ յաղթելը (այ-
սինքն՝ քո կրքերը, քո ցանկութիւնները
սանձահարելը, յաղթահարելը) ամէն տե-
սակ յաղթութիւններից առաջին և ամենա-
մեծ յաղթութիւնն է»:

բ) «Որփեսա. մի Տեստենն անմիտք եւ
ասեն, եւ այլն ամենայն խուլ եւ համր Է»: Նախադասութեան միջին մասում ինչ որ
աղաւաղում է երեւում — «անմիտք» բա-
ռը կարելի է և կարգաւ «մի ինչ», սակայն,
ըստ բովանդակութեան, աւելի համապա-
տասխանում է «անմիտք»-ը: Նախադասու-
թեան իմաստն այս է. «Անմիտները իրենք
չեն տեսնում, բայց ասում են թէ՛ բոլորը
խուլ և համր են»: Այս հատուածը վերցւած
է Որփեսայից (Օրփէս), որի անունը յիշուած
է նախադասութեան սկզբում:

գ) «Եւրիպիդես: Հաբեցից առոյս ի-

Վասն զի անձամբ անձին յաղթելն
ԱՇՈՆ ՀԻ ԱՆՁԱՄԲ ԱՆՁԱՆ ԻԱՐԹԵԱՆ
ԲԱՆ ՀԱՄԵՆԱԻՆ ԻԱՐԹՕՎԵՄԻՆ ԱՐԱՐԷ ԵՐ
ԲԱՐԷ Ե:
Դի ԿԵԱՆԷԷ ԵՒ ԱՆԵՐԴԻ ԱՄԷՆ. Դ. ԱՅԷ
ՄԻՆ ԴԵԱՆԵՆ ԵՐ ԱՆՄԻՒԹԻ ԴՇԵՆ. ԵՐ ԱԻՄՆ
ԴԵԱՆԱՆ ԴՇԱ ԵՐ ԱՄԲ Ե:
Եւրիպիդես Հաբեցից առոյս Բաւալի
ԵԼՐԻՄԻՆԻՇԵՇ ՇԱՐԵԳԻՉ ԴՐՈՐԸ ԻՐԱԴԳԻՆ
ԵՒ ԷՇՐՈՒՆԸ ԱՇԵԳԻՉ Ի ԿՐԵՍՕԳ:
Որ ԿԵԱՆԷՆ ԳԳՈՒԷ ԱՐԱՐԷ ԼԻՆԻ
ՈՐ ՀԻԱՐԻՆԸ ԳԳՈՒԷ ԱՐԱՐԷ ԼԻՆԻ
Որ ԻՆՈՒ ԱՐԵՄԷՆ ԶԻՆԱՆ ԿԵ-
ՈՐ Ի ԾՕՄ ԸԵՐՄԱՆԵ ՀԱՅՈՒՆԸ ԿԵ-
ԲԱՐԷ
ԲԱՐԷ
ՇԱՐԵԳԻՆ ԿՈՐԲԱՉ ՕՉ ԾԱԳԵ ԵՐ ՕՉ
ԲԱՐԷ
ՄԵԱՆԵ
ԲԷ ԴԿԻՐ ԵՒ ԸՆԹԵԳԻՐ
ԲԷ ԵԳԵՏ՝ ՅԻՄԱՐԵԳԻՐ

կան է, նախադասութիւնը սկզբից թերի է,
այլապէս նա չէր սկսի «մասնով» բառե-
րով: Այդ բառերը ցոյց են տալիս որ յա-
ջորդ ծածկագրուած բառերը հետեւութիւն
են այն նախադասութեան, որը անդամա-

բաւացիկ եւ զորուն անեցից ի պղծոց»: Այս նախադասութեան «արոր» բառի մէջ
մենք «յ» ենք աւելացրել, որովհետեւ այս-
տեղ խօսքը «արոր»-ի մասին չէ, այլ «ա-
րոր»-ի: «Արոր» նշանակում է պղնձեայ

գաւազան (տե՛ս «Հայկազեան բառարան» և ակադ. Հ. Աճառեանի «Արմատական բառարան») կամ ոսկին և պղինձն իրար հետ խառնուած մետաղ (տե՛ս «Բառք քերթողական ք Հոմերական տառիցն» — ՀՍՍՌ Մատեն. № 2371, թերթ 184 a): Երկու դէպքում էլ գաւազանի մասին է, իսկ մեր նախադասութեան մէջ նա ունի մոգական գաւազանի իմաստ: Ընդհանուր իմաստը հետեւեալն է. «Մոգական գաւազանով կը խփեմ դռներին և դուրս կանեմ չար աղտոտութիւնը»: «Ահել» բառը նշանակում է «սաստել», «գուրս անել» (օրինակ, Ա. զաթանգեղոսի մօտ՝ «հարուածեալք էին և անեալք»): «Ահել» բառը համապատասխանում է յունարէն *φθεω* բառին: Նախադասութիւնը վերցուած է Եւրիպիդեսից, որի մասին յիշուած է նախադասութեան սկզբում:

դ) «Որ զբարինս զգուէ, առակի լինի»: Ով գրկում է քարը, զօրաւոր է լինում, ուժեղ է լինում: «Ատակ» բառն այստեղ ունի «զօրաւոր» իմաստը (*δύναμις*), օրինակ Եւսեբիոսի Քրոնիկոնի մէջ՝ «չէր աւտակ կշտամբել», այսինքն՝ զօրու չէր կըշտամբելու: Քարը գրկելով իրեն ուժեղ զգալու այս սովորութիւնը հին սովորութիւն է և զրա որոշ հետքերը կան մինչև այժմ Սիսիանի և Խարալազեազի հնաքնակ բնակիչների մօտ:

ե) «Որ ի ծով սեռմանէ, զնկուցս կերակրէ»: Ով ծովը որեւէ բան է ձգում, ձկներին է կերակրում: «Արմանել» բառն այստեղ ձգել իմաստն ունի: Սա ժողովրդական ասացուածք է:

զ) «Արեգակն կուրաց ոչ ծագէ եւ ոչ մնանէ»: Կոյրերի համար արեգակը ոչ դուրս է գալիս և ոչ մտնում: Կոյրերը ոչինչ չեն տեսնում, ուստի և նրանց համար ո՛չ արեւածագ գոյութիւն ունի և ո՛չ մայրամուտ:

Առաջին հարցը, որ ծագանում է մեր առջև ծածկագրութիւնը վերծանելուց յետոյ, այդ այն է, թէ ի՞նչ աղբիւրներից է վերցրել վերծանողն իր բնագիրը — յունարէն, թէ՞ հայերէն: Որ բերուած նախադասութիւնները յոյն հեղինակներից են, այդ անվիճելի է — նախադասութիւններից երեքը պատկանում են Պլատոնին, Որփեւսին և Եւրիպիդեսին: Սակայն նախադա-

սութիւններն այդ աղբիւրների յունարէն բնագրից են վերցուած, թէ հայերէն — ահա այս է, որ մութ է: Մեր համոզմամբ, ծածկագրողն այդ տեքստը վերցրել է հայերէն թարգմանութիւնից:

Իմաստասիրական բովանդակութիւն ունեցող ձեռագրերում մեզ հասել է մի տեքստ, որը կոչւում է «Բանք իմաստասիրաց Արեմացուց» (տե՛ս ՀՍՍՌ Մատեն. № 2273, թերթ 176 a — 186 b) կամ՝ «Հարիւր իմաստասիրաց ասացեալ յաղագս խելաց եւ իմաստութեան» (տե՛ս ՀՍՍՌ Մատեն. № 74, թերթ 254, № 467, թ. 221, № 1681, թ. 251 և այլն): Այս տեքստերը պարունակում են հին գիտնականների բազմաթիւ ասոյթները հասարակական այս կամ այն երեւոյթների մասին՝ կնոջ, առաքինութեան, զինարարութեան, կրօնի և այլնի մասին: Այս տեքստերի մի մասը հրատարակել են վենետիկցիները «Սոփերք»ի առաջին գրքում՝ «Բանք խրատուց նախնի իմաստասիրաց» վերնագրով: Մեր կարծիքով, ահա այս բովանդակութիւն ունեցող բնագրից է օգտուել ծածկագրի հեղինակը: Մենք այդ խմբին պատկանող մի շարք ձեռագրեր նայեցինք՝ նրա բնագիրը գտնելու համար, բայց չկարողացանք գտնել: Այս տեքստը մեզ հասել է անդամահատուած ձեւով: Մեր նայած, ինչպէս և հրատարակած տեքստերը թերի են. մենք համոզուած ենք, որ ծածկագրութեան տեքստն այս շարքի ամբողջական տեքստերում անպայման պիտի գտնուի: Ձեռագրերից մեկում Եւրիպիդեսի հետեւեալ ասոյթը զրտանք միայն, որը ոչ մի կապ չունի ծածկագրուած նախադասութեան հետ. «Եւրիպիդես ասէ. պարտ է մեզ ժողովել ի վերայ ծնոցն նորոյ՝ լալ, ողբալ, քանզի ի չարիս ընթանայ, իսկ վախճանեալսն խընդութեամբ յուղարկել ի հող, քանզի ի չարիցն ազատեցան» (ՀՍՍՌ Մատեն. № 2273, թերթ 181 a):

Մի այլ հարց, որ դարձեալ ծագանում է մեր առջև ներկայ ծածկագրութեան վերծանութեան կապակցութեամբ. այդ՝ ծածկագրութեան ժամանակն է, թէ ե՞րբ է կազմուած ծածկագրութիւնը — ծածկագիրը գրի՞ն է, թէ՞ աւելի վաղ շրջանում է գրուած եղել, և գրիչը միայն ընդօրինակել է: Մենք հակւած ենք մտածելու,

որ ընդօրինակութիւն է։ Այդ մեզ հիմք է տալիս մտածելու յունարէն որոշ տառերի ձեւերը։ Յունարէն ϵ , χ , μ և ν տառերի ձեւերը, ըստ յունարէն պալեոգրաֆիայի, VII—VIII դարի հնութիւն ունեն։ Մենք այդ տառերի ձեւերը համեմատեցինք Գարդ-հաուզենի հրատարակած "Griechische Palaeographie"⁽¹⁾, աշխատութեան վերջում տպուած զանազան դարերի յունարէն այբուբենի տառերի հետ. պարզուեց, որ վերեւ յիշուած տառերի ձեւերը VIII դարից աւելի ուշ լինել չեն կարող։ Դժուար է, իհարկէ, պալեոգրաֆիայի հիման վրայ հաստատուն կոահումներ անել, սակայն, այնուամենայնիւ, յունարէն տառերի հնութիւնն ակնբայն է։

Եւ, վերջապէս, մի երրորդ հարց. ո՞րն է այս ծածկագրութեան արժէքը հայագիտութեան մէջ։ Մեր գրչագրերում ծածկագրերի բազմաթիւ տեսակներ կան։ Դրանց մեծ մասը հաւաքել և հրատարակել է մեծանուն գիտնական ակադեմիկոս Հ. Աճառեանը իր արժէքաւոր «Հայոց գիրը» աշխատութեան մէջ։ Սակայն ո՛չ յարգելի ալիպիպիկոսի և ո՛չ էլ այլ որեւէ հեղինակի հրատարակած ծածկագրի տեսակների մէջ, մինչև այժմ, չի հանդիպել մեզ նման ծածկագիր։ Նման ծածկագիր չի հանդիպել մեզ նաև մեր ձեռագրերում։ Յունարէն տառերով ծածկագրուած՝ այս առաջին ծածկագրութիւնն է մեր մասնագրութեան մէջ։

Ներկայ մեր ծածկագիրն արժէքաւոր է և մի այլ տեսակէտից. նա մեզ հասած հնագոյն հայերէն ծածկագրերից մեկն է։ Մեզ հասած ծածկագրերը իրենց հնութեամբ XIV—XV դարերից գինը չեն անցնում, իսկ սա XIII դարի ընդօրինակութիւն է։ Ամենահին ծածկագիրը, ըստ դոց. Կ. Ղաֆաղարեանի նորագոյն ուսումնասիրութեան, դա Աւանի վիմագիր արձանագրութեան երկլեզուեան ծածկագիրն է⁽²⁾, որը, անվիճելիօրէն, VII դարի հնութիւն ունի։ Աւանի արձանագրութեան ծածկագրից յետոյ, իր

հնութեամբ, գալիս է մեր ներկայ յունատառ-հայերէն ծածկագիրը։

Եւ, վերջապէս, ներկայ յունատառ-հայերէն ծածկագիրը արժէքաւոր է հայ-յունական փոխարարութիւնները, նրանց մշակութային կապը ուսումնասիրելու տեսակէտից։ Մեզ յայտնի էր մինչև այժմ հայատառ-յունարէն մի պատառիկ, որը գրուած է պապիրուսի վրայ VI դարում։ Այդ պատառիկը գտնուած է Ֆրանսիացի յայտնի գիտնական Կարիերի կողմից⁽³⁾։ Այժմ մենք ձեռքի տակ ունենք նաև յունատառ-հայերէն պատառիկ։ Այսպիսով, պարզուած է, որ մեր մատենագրերը չեն սահմանափակուել միայն նեղ տեքստային թարգմանութիւններ կատարելով, այլ գոյութիւն է ունեցել հայ-յունական մշակութային աւելի լայն ու խորը փոխարարութիւններ։ Հարց է առաջանում, յունարէն տառերի այսպիսի դրժածութիւնն արդեօք նախամիսրոպեան շրջանում հայ գրականութիւնը յունարէն տառերով գրելու հնագոյն սովորութեան տրագիցիան չէ՞, որ շարունակել է յետագայում ևս։

Ի վերջոյ, անհրաժեշտ է նշել մեր մատենագրերի հետաքրքրութեան լայնածաւալ և բազմազան թեմատիկան։ Զկայ այնպիսի մի հարց, որ մեր հարեւան մշակոյթներին մէջ այս կամ այն չափով տրծարծւած լինի հնում և մերօրէն անտարբեր գտնուեն։ Սովետական մեր հայագիտութիւնը յարգանքով, երախտագիտական մեծ յարգանքով է վերաբերում մեր պապերի, մեր գրասէր պապերի ամէն մի պատառիկը։ Իմենք յարգանքով ենք վերաբերում դէպի բոլոր նրանց, որոնք չեն անցել լուծեան ճանապարհով և չեն կորել անյայտութեան մէջ, այլ թողել են իրենց գրաւոր յիշատակները — հին-հին դարերից մեզ հետ խօսող, մեր նախնիների յառաջագիմութիւնը պատմող ոսկէ յիշատակները։

ՊՐՈՖ. Ա. ԱՅՐԱՆԻԱՆ

(1) V. Gardthausen, Griechische Palaeographie, Leipzig 1913:

(2) Դոցենտ Կ. Ղաֆաղարեանի ուսումնասիրութիւնը «Աւանի երկլեզուեան ծածկագիր արձանագրութիւնը» վերնագրով, զեռես չտպագրուած ժամանակ, հեղինակը տրամադրեց մեզ իր ձեռագիրը՝ ծանօթանալու համար։

(3) Հրատարակուած է Հ. Հ. Տաշեանի «Ակնարկ մը հայ հնագրութեան վրայ» աշխատութեան մէջ, Վիեննա, 1898 թ.։